

Namık Kemal’de Siyasal Özgürlükler ve Din İlişkisi

Ramazan LEVENT¹

Öz

Bu makalede Namık Kemal’in siyasal özgürlükleri İslami perspektiften değerlendirme şekli ele alınmaktadır. Konu Tanzimat ve sonrası dönemin en önemli tartışma alanlarından biridir. Konunun önemi siyasal özgürlükleri elde etmeye dair verilen mücadelelerin İslami duyarlılık üzerinden muhalefete uğramasından gelmektedir. Bu dönemde siyasal özgürlüklerin İslami bir yaklaşımla ele alınması oldukça önem kazanmıştır. Makalenin amacı siyasal özgürlüklerin İslami açıklamasına dair Namık Kemal’in düşüncelerini ortaya koymaktır. Bu yolla siyasal özgürlüklerin İslam’da karşılığının olup olmadığını tartışmaktadır. Makalede Namık Kemal’in Hürriyet ve İbret gibi gazetelerde yayınladığı fikirlerinden ve mektuplaştığı bazı kişilere gönderdiği mektuplarından faydalanılmıştır. Ayrıca çeşitli kongre ve sempozyumlarda sunulan tebliğlerden konu ile ilgili olanlar inceleme kapsamına dahil edilmiştir. Konu, Namık Kemal’in yazı hayatına başladığı 1860’lı yıllardan 1888 yılına kadar olan süreyi kapsamaktadır. 1867 ile 1870 yılları arasında Namık Kemal yurt dışında olmanın avantajlarını kullanarak daha rahat bir dil kullanmış ve sansürden etkilenmemiştir. 1870 yılında Osmanlı Devleti’ne dönen Namık Kemal, düşüncelerini bu dönemde de ortaya koymuş fakat sürgünlerden ve sansürden kendini kurtaramamıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Namık Kemal’in siyasal özgürlüklerin İslam’a uygunluğu ile ilgili yaptığı değerlendirmelerde genellikle, İslami tarih pratiklerinden faydalandığı görülmüştür. Az da olsa İslami metin incelemesine de başvurmuştur. Sonuç olarak siyasal özgürlüklerin İslam siyasal teorisinde içkin olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Kemal’in çalışmalarında eksik bıraktığı noktanın ise siyasal özgürlüklerin İslam’ın birincil kaynaklarına göre değerlendirilmemesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Özgürlükler, Namık Kemal, İslam, Hürriyet Gazetesi, Muhalefet.

The Relationship with Political Freedom and Religion in Namık Kemal

Abstract

In this article, Namık Kemal's way of evaluating political freedoms from an Islamic perspective and his thoughts on the relationship between the two are discussed. The subject is one of the most important discussion areas of the Tanzimat and post-Tanzimat period. The importance of the subject comes from the opposition to political freedoms on the grounds of Islamic sensitivities. It is very important to deal with political freedoms with an Islamic approach. The aim of the article is to reveal Namık Kemal's thoughts on the Islamic explanation of political freedoms. In this way, it is to discuss whether political freedoms have equivalents in Islam. In the article, Namık Kemal's ideas published in newspapers such as *Hürriyet* and *İbret* and the letters he sent to some people with whom he corresponded were used. In addition, among the papers presented in various congresses and symposiums, the ones related to the subject were included in the scope of the review. As a result of the examinations, it was seen that Namık Kemal generally benefited from Islamic history practices in evaluations about the in Islam of political freedoms. He also applied to Islamic text analysis, albeit a little. As a result, it has been concluded that political freedoms are inherent in Islamic political theory. The point that Kemal left out in his works was the evaluation of political freedoms according to the primary sources of Islam.

Keywords: Political Freedoms, Namık Kemal, Islam, *Hürriyet* Newspaper, Opposition.

Extended Abstract

In this article, Namık Kemal's evaluation of political freedoms from an Islamic perspective is discussed. The subject is one of the most important discussion areas of the Tanzimat and post-Tanzimat period. The importance of the subject comes from the opposition to political freedoms on the grounds of Islamic sensitivities. In this period, it became very important to deal with political freedoms with an Islamic approach. The aim of the article is to reveal Namık Kemal's thoughts on the Islamic explanation of political freedoms. In this way, it is to discuss whether political freedoms have equivalents in Islam. In the article, Namık Kemal's ideas published in newspapers such as *Hürriyet* and *İbret* and the letters he sent to some people with whom he corresponded were used. *Tasvir-i Efkâr* Newspaper, which was started to be published by Şinasi and later transferred to Namık Kemal, is among the sources used. In addition, among the papers presented in various congresses and symposiums, the ones related to the subject were included in the scope of the review. The subject covers the period from the 1860s, when Namık Kemal started his writing career, to 1888. Between 1867 and 1870, Namık Kemal used the advantages of being abroad, used a more comfortable language and was not affected by censorship. Namık Kemal, who returned to the Ottoman Empire in 1870, expressed his thoughts during this period, but could not

save himself from exiles and censorship. Despite the censorship and various other pressures, the thoughts he expressed in his publications gave results in a short time in the Ottoman Empire and constitutionalism was declared in 1876. After the proclamation of the Constitutional Monarchy, Namik Kemal took part in the constitution preparation commission. In this process, he applied the "effort to base every article of the constitution on Islamic rules", which he expressed in his publications. However, due to the domestic and foreign political conditions of the Ottoman Empire, Kemal's efforts soon lost their meaning. Despite everything, the relationship Namik Kemal established between political freedoms and Islam had a significant impact on the intellectuals of the later period. Emphasizing the spiritual hunger for freedom, along with the fiery language that Kemal used in his publications on freedom, was also effective. Likewise, the effect of his deep devotion to his homeland cannot be ignored. As a result of the examinations, it was seen that Namik Kemal generally benefited from Islamic history practices in evaluations about the in Islam of political freedoms. There is a deep Islamic influence in the examples given in the context of historical practices. Namik Kemal also applied to the Islamic text analysis, albeit a little, in order to contribute to the understanding of the subject. As a result, it has been concluded that political freedoms are inherent in Islamic political theory. The point that Kemal left behind in his studies is that he did not elaborate enough on the subject of 'the evaluation of political freedoms according to the primary sources of Islam'. In the period from 1876 until his death, Kemal was in the position of a senior manager rather than a journalist. The fact that Kemal's correspondence from this period has not been fully brought to light prevents the evaluation of all aspects of the subject. The remarkable point is that Kemal used a more comfortable language against the Ottoman sultan when he was abroad. It has been observed that Kemal loosened his same attitude from the time he was a bureaucrat. For further research, the relationship between political freedoms and Islamic texts can be examined. In addition, the motives behind Kemal's use of a more comfortable language during his time as a bureaucrat can be investigated.

Giriş

Avrupa’nın Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Sanayi İnkılâbı gibi çeşitli değişim ve dönüşüm süreçlerinden sonra yakaladığı gelişme seyri, dünyanın başka yerlerinde de çeşitli sonuçlar ortaya çıkardı. Avrupa’daki dönüşümün etkilerini en çok hisseden ülkelerden birinin Osmanlı olduğu söylenebilir. Sözü edilen süreçlerden sonra Avrupa siyasal düzeninde yaşanan dönüşüme bağlı olarak, aynı konu Osmanlı için de gündeme gelmiştir. Avrupa’nın ilerlemede yakaladığı ivme ile yeni siyasal düzen arasında kurulan ilişkisellik, gerileme ve çöküş sürecindeki Osmanlı Devleti’nin siyasal düzen değişikliğini gündeme getirmekteydi. Diğer bir ifadeyle Avrupa’nın, halk iradesine dayalı siyasal sistemleri benimseyerek büyük bir gelişme kaydettiği düşünülüyordu. Bazı aydınlara göre Osmanlı Devleti’nde de siyasal sistem değişikliği yapılırsa çöküşe doğru olan gidişatın yönü terakkiye doğru dönebilirdi.

Siyasal düzen değişikliği tartışmasında ana eksen, yeni önerilerin İslamiliği oluşturmaktaydı. Modernleşmenin en önemli başlıklarından birinin siyasal özgürlükler olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun geleneksel kökenlerinde siyasal özgürlüklerin doktriner bir bütünlük içerisinde ele alınmamış olmasından dolayı, ilgili kavramlarla ilk muhatap olunduğunda çeşitli gerekçelerle bir şaşkınlık meydana gelmiştir. Şaşkınlık, kendini İslam’ın hukuksal boyutu olan şeriata izafe eden Osmanlı’nın, İslam’ın siyasal özgürlükler konusundaki önerisinin pratize edilmesi konusuna tamamen yabancı olmasından kaynaklanmaktaydı. Başka bir deyişle Osmanlı hukuk düzeni olarak şeriata dayanmakta fakat siyasal düzen olarak veraset sistemine ve hanedan yönetimine göre işlemekteydi. Modernleşmenin bir sonucu olarak halk iradesine dayanmayan siyasal sistemlerin sorgulanması, Osmanlı’da cari olan hanedan sisteminin sorgulanmasına neden olmakta ve bu durum siyasal krizlere ortam hazırlamaktaydı (İnalçık, 2013: 244). Diğer taraftan hanedan yönetimi yerine ikame edilmeye çalışılan ve halk iradesine dayanan rejimlerin de İslamiliği tartışma konusu olmaktadır. Sözü edilen tartışmalarda ‘Yeni Osmanlılar’ denilen ‘siyasal düzen değişikliği önerisi yapan’ bir aydınlar grubunun özellikle etkin olduğu görülmektedir.

Bu makalenin amacı, Yeni Osmanlıların önemli temsilcilerinden Namık Kemal’in teorisinde siyasal özgürlüklerin İslami bir açıklamasının olup olmadığını tartışmaktır. Makalede Osmanlı siyasal sistem değişikliği konusunu temel bir mücadele alanı haline getiren Yeni Osmanlılar aydın grubunun önemli temsilcilerinden olan Namık Kemal’in konu ile ilgili fikirleri ele alınmıştır. Değerlendirmelerde Namık Kemal’in yayınladığı Hürriyet ve İbret gazetelerindeki fikirleri en önemli referans kaynakları olarak kullanılmıştır. Namık Kemal’in bir dönem yöneticiliğini yaptığı *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde dile getirdiği fikirler de başvurulan kaynaklar arasında yer almaktadır. Ayrıca Kemal’in bazı kişilere gönderdiği mektuplarda konu ile ilgili yaptığı değerlendirmelerden de faydalanılmıştır. Daha önce aynı konu ile ilgili olabilecek çalışmalar yapılmışsa da

Kemal'in siyasal özgürlükler ile din arasında kurduğu ilişkisellik ele alınmamıştır. Çalışmada ilgili görülen bazı çalışmalardaki değerlendirmelere de yer verilmiştir. Konu, kapsam olarak 1865 ile 1888 yılları arasındaki Namık Kemal'in yayınları ve muhabere mektuplarında siyasal özgürlüklerin dini kaynaklarına dair yaptığı açıklamaları içermektedir.

Konunun önemi Osmanlı modernleşmesi ile din/İslam arasında yaşanan çatışma alanlarının çözüme kavuşturulmasından gelmektedir. İslam inancına uygun olmadığı düşünülen bir sistem değişikliğinin İslami kodlar üzerine inşa edilmiş bir Osmanlı'da toplumsal bir zemine oturması mümkün değildi. Söz konusu öneri İslam açısından kabul edilebilir değilse veya İslam'a uygunluk izah edilemiyorsa toplum söz konusu değişikliğe muhalefet edecektir. 'Halk iradesine dayanmak' bir siyasal sistem önerisi olarak sunulurken yeni önerinin öznesi olan halkın söz konusu değişikliğe muhalefet etmesi, bütün çabaları anlamsızlaştırıcaktır. Çalışmada, 'siyasal özgürlüklerin İslami temelleri var mıdır? Varsa bu temeller hangi argümanlara dayanmaktadır?' sorularına Namık Kemal'in düşünceleri çerçevesinde nasıl cevaplar verilebileceği ele alınmıştır.

1. Namık Kemal'in Kısa Yaşam Öyküsü

Namık Kemal'in siyasal özgürlükler konusunda elde ettiği birikim ve değerlendirmelerin anlaşılabilmesi için hayat serüveninin kısaca bilinmesi gerekir. Kemal 1840 yılı Aralık ayında Osmanlı idareci elitine mensup bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (Yener, 2012: 53). Kendisi Osmanlı bürokratik çevrelere üst düzey yöneticiler yetiştirmiş bir aileye mensuptur (Kısakürek, 2000: 15-30). Sekiz yaşına geldiğinde annesini kaybetmiştir (Uçman, 1988: 219). Annesinin babası Abdülatif Paşa'nın yanında yetişmiştir. 1857 yılına kadar dedesi ile birlikte kısa aralıklarla Afyon, Kars ve Sofya'ya gitmiştir. Buralarda Arapça ve Farsça dil eğitimiyle edebiyat, aruz ve tasavvuf dersleri almıştır. 1856'da Kadı Mustafa Ragıp Efendi'nin kızı Nesime hanımla evlenmiştir. Bu evlilikten üç çocuğu olmuştur (Tuncer, 2012: 17). 1857'den 1867'ye kadar İstanbul'da yaşayan Namık Kemal'in fikir dünyasının oluşmasında bu on yıllık sürecin çok büyük katkısı olmuştur. 1857'de Hariciye nezaretinde bir birim olan Tercüme Odasına girmiştir. Burada Fransızca öğrenmiştir. 1961 yılında Encümen-i Şuara denilen bir mecliste toplanan Divan şairinin son temsilcileriyle tanışmış ve bir müddet bu grubun faaliyetlerine devam etmiştir. 1862 yılında Tanzimat sonrasının edebiyat ve kültür hareketlerinin öncü ismi olan Şinasi ile tanışmıştır (Uçman, 1988: 221). Şinasi ile tanışması Namık Kemal'in hayatında dönüm noktası olarak kabul edilecek bir etkiye sahip olmuştur (Banguoğlu, 1942: 5). Şinasi tarafından 1862'den itibaren çıkarılan *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yazılar yazmaya başlayan Namık Kemal gittikçe sosyal ve siyasi konuları da ele almaya başlamıştır. 1865'te Şinasi, Paris'e gittiğinde *Tasvir-i Efkâr* gazetesini Namık Kemal'e bırakmıştır (Şehsüvaroğlu, 2008: 24; Özbay, 2014: 149).

Namık Kemal'in basın faaliyetlerine katılması, Osmanlı'nın özel teşebbüs eliyle çıkarılan ilk gazetelerinden olan *Tasvir-i Efkâr* ile olmuştur. Osmanlı'da ilkin

devlet eliyle başlayan yayın hareketleri özel teşebbüs yoluyla önce *Tercüman-ı Ahval*'le daha sonra *Tasvir-i Efkar*'la devam etmiştir (Yılmaz, 2015: 135-6). *Tasvir-i Efkar*'da vatan, hürriyet gibi kavramların vurgulanması aynı zamanda baskı ve sansür sürecinin de başlamasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak basın hürriyeti savunuculuğu da gündeme girmiştir. Namık Kemal'in siyasal hürriyetleri savunmak için kullandığı en önemli aracın basın olduğu görülecektir (Güz, 1999: 91).

Namık Kemal bir taraftan siyasi/sosyal içerikli yazılar yazarken diğer taraftan da bu fikirlerini uygulama sahasına çıkarmak için çabalamaktaydı. Bu amaçla 1865 yılında gayri resmi olarak faaliyet göstermeye başlayan, mutlakiyetten meşrutiyete geçmeyi öngören ve parlamenter sisteme dayalı bir rejim kurmak amacıyla ortaya çıkan Yeni Osmanlılar Cemiyetine katılmıştır (Banguoğlu, 1942: 6). Cemiyetin finansörü olduğu iddia edilen Mısır Hidivi Kavalalı ailesinin prensi Mustafa Fazıl Paşa'nın (Mardin, 2006: 58) Fransa'dan Sultan Abdülaziz'e yazdığı mektubun Namık Kemal tarafından da neşredilmesi (Ortaylı, 2015: 52) hem yeni bir sansür düzenlemesinin yürürlüğe konulmasına hem de Namık Kemal hakkında Erzurum'a vali muavini olarak sürgün kararı verilmesine yol açmıştır (1867). Fakat Namık Kemal görev yerine gitmeden Ziya Paşa ile birlikte Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine Paris'e kaçmıştır. Paris'te 1868'de Ziya Paşa ile birlikte ve Mustafa Fazıl Paşa'nın ekonomik desteği ile *Hürriyet* gazetesini çıkarmaya başlamışlardır (Uçman, 1988: 222; Yamaç, 2010: 1152). *Hürriyet* gazetesinde birçok konu ile birlikte meşrutiyet, parlamenter sistem, hukukun üstünlüğü, anayasanın önemi gibi pek çok konularda yazılar yazmıştır (Nalcioğlu, 2013: 195, 213).

Namık Kemal'in yayın üslubunda vatana derin bir bağlılık adına yozlaşmış yönetim tarz ve argümanlarının tenkit edilmesi eğilimi açık bir şekilde görülür. Eleştirilerinde Avrupai bir etkiye sözcülük etmek yerine onların eleştirilerini millî ve yerel bir değerlendirmeye tabi tutarak yerel bir üslupla dile getirir (Nalcioğlu, 2013: 210). Namık Kemal'in *Hürriyet*'teki yazıları incelendiğinde derin bir akademik birikimin yansımaları açık bir şekilde görülür. Siyasal konularla ilgili yapılan değerlendirmelerde bir taraftan Batı'da meydana gelen gelişmelerin felsefi ve düşünsel kökenleri analiz edilir diğer taraftan İslami kaynaklardaki siyasal kavramlar güncel bir yaklaşımla ele alınır. Batı'daki modern siyasal gelişmelerin İslami bir süzgeçle arıtılıp güncel bir şekle çevrilerek pratik bir öneriye çevrilmesinin Kemal'in siyasal değerlendirmelerinin ana eğilimi olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile Kemal, Batılı bazı siyasal gelişmeler ile İslam arasında İslam'ın hakemliğinde bir sentez kurmaya çalışmıştır denilebilir.

Kemal, 1870'te siyasi konulara girmemek üzere İstanbul'a davet edilmiş ve bu davete olumlu cevap vermiştir. İstanbul'dayken mizah içerikli bir dergi olan *Diyoben*'de imzasız yazılar neşretmeye başlamıştır (Tuncer, 2012: 18). 1871'de sansür kararnamesini imzalayan Sadrazam Ali Paşa'nın vefat etmesinden sonra 1872'de Ebuuziya Tefvik ile birlikte *İbret* gazetesini yayınlamaya başlamıştır

(Özön, 1997: 32). Namık kemal ve Ziya Paşa gibi Yeni Osmanlıların yurt dışında oldukları süreçte İstanbul medyasının iktidarla daha uyumlu bir medya dili kullandığı görülmektedir. Bu uyum Namık Kemal'in İstanbul'da yayınlamaya başlayacağı *İbret* gazetesi ile yeniden değişecektir (Nalçioğlu, 2013: 305). *İbret* gazetesinde de *Hürriyet Gazetesine* benzer konular işlemeye devam etmiştir. Bu durum sansür sürecinin yeniden daha yoğun bir şekilde yürürlüğe konulmasına neden olacaktır. Gazete iktidar ile ilgili yaptığı bazı değerlendirmelerden dolayı dört aylığına kapatılmış (Tokmakçioğlu, 2011: 171) ve Namık Kemal Gelibolu'ya mutasarrıf olarak tayin edilmiştir (Tansel, 1967: XXXVII). 1873 başında tekrar İstanbul'a dönmüş ve *İbret*'i çıkarmaya devam etmiştir. Kemal'in 1873'te İstanbul'da gösterime konulan *Vatan Yahut Silistre* piyesi izleyicisinde büyük bir coşku meydana getirmiştir (Banguoğlu, 1942: 6). Konu ile ilgili *İbret* gazetesinde de yayınlara yer verilmesi, *İbret*'in süresiz olarak kapatılmasına neden olmuştur. Namık Kemal, bu olay sonrasında Magosa'ya sürgüne gönderilmiştir (Tansel, 1967: XXXVIII).

Kemal, Otuz sekiz ay Magosa'da kaldıktan sonra 1876'da V. Murat'ın kısa süreli padişahlığı sürecinde çıkan aftan faydalanarak İstanbul'a gelmiştir. Aynı yıl tahta II. Abdülhamit geçmiş ve meşrutiyet ilan edilmiştir. Namık Kemal, bu süreçte yeni anayasa çalışmaları çerçevesinde Kânûn-i Esâsî Komisyonunda çalışmıştır (Uçman, 1988: 223). II. Abdülhamit ile meşrutiyet savunucuları arasında çıkan ihtilafın etkisiyle sürgüne gönderilen başka aydınlar gibi Namık Kemal de Midilli adasına sürgüne gönderilmiştir. 1879'da Midilli adasında yazdığı bazı eserlerin idarenin hoşuna gitmesinden dolayı Midilli adasına mutasarrıf olarak tayin edilmiştir. 1884'te adadaki Türk nüfusunu arttırmaya çalışmasından dolayı Rum ahalinin şikâyeti üzerine Midilli'den Rodos Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. 1887'de Rodos'ta çıkan bir hadise gerekçesiyle Sakız adasına tayin edildi. Daha önce Midilli'de iken yakalandığı zatürreye Sakız adasında tekrar yakalandı ve kurtulamayarak (Kısakürek, 2000: 168) 1888 yılında hayata gözlerini yummuştur (Tansel, 2005: 146).

Namık Kemal'in hayat devresi Osmanlı'nın siyasi ve ekonomik alanlarda olumsuz bir tablonun olduğu dönemine denk gelmektedir. Hazine borç bataklığına düşmüştür. Devletin kurtuluşu için köklü bir 'siyasal sistem değişikliği' kaçınılmazdır. Yukarıda değinildiği gibi böyle bir sistem değişikliğinin İslam'a uygunluğu konusu, halledilmesi gereken en öncelikli meselelerden biridir. Zira İslam toplumunda halkın sistem değişikliği anlamındaki yeniliği benimsemesi, yapılan değişikliğin İslam'a uygunluğuna bağlıydı. Namık Kemal'in tam da bu noktada önemli bir vazife icra ettiği görülmüştür.

2. Namık Kemal'de Siyasal Özgürlükler

Bugün için siyasi haklar denilince vatandaşlık hakları, seçme ve seçilme hakkı, siyasi faaliyette bulunma hakkı, siyasi parti faaliyetlerine katılma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı ve dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı gibi konular anlaşılmaktadır (Aydoğdu, 2017: 51). Bu haklar

demokratik ülkelerde anayasalar tarafından teminat altına alınmıştır. Siyasal özgürlükler bu hakların kullanılmasında bireylerin tam bir serbestlik içinde olmasını ve herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmamasını ifade etmektedir.

Uluslararası kuruluşlar tarafından yayınlanan ve özgürlükleri konu edinen bazı raporlarda siyasal özgürlükler; basın ve yargının bağımsızlığı, serbest sivil toplum faaliyetleri, serbest seçim ve propaganda imkânı gibi başlıklarla ifade edilmektedir. (Repucci and Slipowitz, 2022: 3).² Fakat Namık Kemal’in siyasal haklardan bahsederken çağdaş kavramlar yerine kendi tasnifini oluşturduğu görülmektedir. Bu çalışmada siyasal özgürlükler değerlendirilirken Namık Kemal’in siyasal teorisinin bir alt başlığı olarak ele aldığı ilişkili konulardan hareket edilmiştir. Kemal’in bahsini ettiği özgürlüklerin çağdaş ifadelerden çok da ayrılmadığı söylenebilir. Bundan dolayı konu Kemal’in tasnifi üzerinden ele alınmıştır. Kemal’e göre siyasal haklar ve özgürlükler denilince ‘ümmetin hakimiyeti, kuva-yı hükümetin tefriki (kuvvetler ayrılığı), memurların mesuliyeti, hürriyet-i şahsiye, müsavat, hürriyet-i efkar (fikir Hürriyeti), hürriyet-i metabi (basın özgürlüğü), hürriyet-i içtima (miting ve toplantı yapma hürriyeti), hakk-ı tasarruf, harem-i büyüt (mesken dokunulmazlığı)’ gibi alt başlıklardan oluşan haklar ve bu hakların kullanılmasında bir kısıtlama ve baskının olmaması kastedilmektedir (Kemal, 2005: 124).

Önemle belirtmelidir ki Namık Kemal Osmanlı’daki hürriyet mücadelesini Avrupa’da kiliseye ve krallara karşı verilen özgürlük mücadelesinden farklı değerlendirmektedir. Kemal bunun nedenini İslam’da toplum ile toplumu yönetenler arasındaki ilişkinin Batıdaki yöneten-yönetilen ilişkisinden farklı olduğunu vurgulayarak açıklar. Kemal’e göre İslam’da ‘hukuk-u ahali’ ilahi adalet gibi ezeldir. Saltanat makamında bulunan kişi topluma hâkim olur ama toplumun maliki değildir. Dolayısıyla padişaha karşı verilecek hürriyet mücadelesine ‘Osmanlılar bugüne kadar padişahın esiri idiler. Zat-ı şahane kemal-i merhametinden hürriyetlerini tasdik etti’ nazarıyla bakılamaz (Namık Kemal, Hürriyet 1. Sayı, 29 Haziran 1868). Başka bir ifadeyle Müslüman toplumunda haklar doğrudan din tarafından tanımlanmıştır ve bütün yönetici elitler bu haklara uygun davranmakla vazifelidir. ‘Bizde padişahın hakkı irade-i ümmet ve usul-i hürriyet üzerine icra-yı hükümet etmektir. Unvanına sahib-i mülk derler malikü’l-mülk değil.’ ‘Din Ahmedi ise erbab-ı istibdadın (istibdat yapanların) daiye-i malikiyetini (malik olma arzusunu) “li menil mülkül yevme lillahil Vahidü’l Kahhar”³ nass-ı kati’iyle tekzip eder.’ (Kemal, 2019: 72)

Konunun bu yönü bizdeki padişahları oldukça sınırlandıran bir niteliğe sahiptir. Buna göre İslam inancına uygun olarak Allah’a inanan bir birey, sahip olduğu hak ve hürriyetlerin doğrudan yaratıcı tarafından kendisine verilmiş ihсанlar olduğunu kabul eder. Bu haklarını kısıtlamaya çalışana karşı muhalefet

² https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-02/FIW_2022_PDF_Booklet_Digital_Final_Web.pdf, (Er Tr: 28.10.2022).

³ Bugün mülk kimindir? Tek ve Kahhar olan Allah’ındır (Kur’an, Mü’min 40: 16).

etme motivasyonu elde eder. İslam'da hakların garanti altına alınması Kemal'in özgürlükler ile ilgili mücadelesinde önemli bir referans kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Hristiyanlıkta ise doğrudan din tarafından belirlenmiş ve kilisenin aracılığına ihtiyaç duyulmaksızın bireyler için teminat altına alınan hukuksal bir formasyon bulunmamaktadır (Namık Kemal, Hürriyet Sayı: 9, 24 Ağustos 1868). Bunun da etkisiyle Avrupa toplumunun verdiği hürriyet mücadelesinde kilise/din, hürriyet mücadelecilerinin yanında değil karşısında konumlanmıştır.

Kemal'in hürriyet mücadelesinin, şeriat tarafından garanti altına alınan hakların (İnce, 2010: 617) yönetim erki tarafından tatil edilmesine karşı çıkmak ve hürriyeti, 'onu temin edecek vesaitin umumuyla beraber fiile' çıkarmak olduğu söylenebilir. Hükümetin pozitif vazifesi 'hukuk u hürriyeti muhafaza etmek', negatif vazifesi ise 'suret-i cebr u tegallübde idareye (zorbaca yönetime)' kalkışmamaktır (Namık Kemal, Hürriyet 1. Sayı, 29 Haziran 1868).

Kemal'e göre fertleri 'hukuk-ı şahsiye' ve 'hukuk-ı siyasiyeye' malik olmayan bir toplum, hür olamaz. Hukuk-ı şahsiye bireyin can, mal ve namusundan her açıdan emin olmasıdır. Namık Kemal toplum fertlerinin 'hukuk-ı şahsiyeye' malik olmasının yargının intizamına bağlı olduğunu belirtir (Namık Kemal, Hürriyet 1. Sayı, 29 Haziran 1868).

Bu makalenin konusu olan siyasal özgürlükler ise Kemal'in ifadesiyle 'ümmetin ef'al-i hükümete nezaretidir.' Kemal bu hürriyetin usul-i meşveretle ortaya çıkabileceğini ifade eder. Usul-i meşveret Namık Kemal'in Osmanlı siyasal sisteminde yapılmasını önerdiği köklü reformun temelidir. Kısa anlamı, 'siyasal iktidarın meşruluk kaynağının toplum olmasını' ve 'yürütme erkinin uygulayacağı yasaların halkın seçtiği meclise dayanmasını' ifade eder. Hükümetin sorumluluğu, kanuna uygun hareket etmektir.

Siyasal özgürlüklerde kuvvetler ayrılığı da oldukça önemlidir. Kanunu uygulayan ile kanunu yapan aynı olursa uygulayıcıların kanunu kendi çıkarlarına alet etmeleri ve keyiflerine göre suistimal etmeleri mümkündür. Bundan dolayı kanun, onu icra etmekle vazifeli olanların dışında birileri tarafından tanzim olunmalı ve halkın kabulüne mazhar olmalıdır ki adalet sağlanmış olsun. Bu nedenle hem İslam hukuk kurallarının tespit edilmesiyle ilgili bir ilim olan fıkhıta hem de modern hukuk ilminde 'emr-i teşri' (yasama) ile 'emr-i tenfiz' (yürütme) birbirinden ayrı tutulmuştur (Hürriyet'ten aktaran Kasalak, 2009: 73).

Namık Kemal yapılacak kanunların halk iradesine de uygun olması gerektiğini ifade ederken İslam'ın da bunu öngördüğünü savunur. 'İslam toplumu arasında umum-i belva yani ekser halk arasında mazhar-ı icra olan bir meselenin kaldırılması hakkında bir kavli esahh (sahih rivayet) olsa, sürdürülmesi konusunda ise kavli ez'af (zayıf rivayet) bulunsa, ikincisi muamelat-ı nasa daha yakın olduğu için şeriat ona göre fetva verir.' Kemal İslam'ın bu özelliğini, kanunların yapılmasında halk rızasının önemsenmesi gerektiğinin İslam

tarafından da öngörüldüğünün bir ifadesi olarak değerlendirir (Namık Kemal, 2019: 51). Bundan sonraki bölümlerde Namık Kemal’in dini referanslar eşliğinde ele aldığı siyasal özgürlüklere değinilmiştir. Bu özgürlükler ikili bir tasnife tabi tutulabilir. Bunlardan biri devletin temel nitelikleri ile ilgili özgürlüklerdir. Diğer ise temel hak ve özgürlüklerdir.

2.1. Devletin Temel Nitelikleri Açısından Siyasal Özgürlükler ve Din

Namık Kemal’in siyasal özgürlükleri ele alırken ‘İslam’a göre hangi nitelikte bir devlet, bireyin siyasal özgürlüklerini temin eder?’ sorusuna cevap aradığı söylenebilir. Namık Kemal’in bu soruya verdiği cevap; ‘siyasal iktidar hukuku uygulamak için toplum tarafından yetkilendirilmiş kişilerden meydana gelir. Bundan dolayı iktidarın birey ve toplumu baskı altına almaya yetkisi yoktur. Baskıya yönelen iktidar meşruluğunu kaybeder’ şeklinde özetlenebilir. Siyasal özgürlüklerin teminat altında olduğu bir devletin temel niteliği usul-i meşveretin cari olmasıdır.

2.1.1. Mutlakiyete Karşı Usul-i Meşveret

Namık Kemal, *Hürriyet* gazetesinin dördüncü sayısında “ve şavirhum fi’l emr” başlıklı makalesinde hürriyetin yaratılıştan (Topdemir, 2010: 1024) insan fıtratına yerleştirilmiş (Emil, 1988: 16) ve insanın kendisinden faydalanmaya mecbur kaldığı ‘Allah vergisi’ bir özellik olduğunu belirtir (Karakaya, 2010: 659). Namık Kemal hürriyet savunusunda fikirlerini, insanın doğuştan hür irade ile doğmasına dayanan ontolojik açıklamaya bina eder. Genel hürriyet cemiyet içinde korunur (Söğütlü, 2010: 899). Çünkü fertleri başka fertlerin taarruzlarından güvende kılacak galip kuvvet, toplum tarafından ortaya çıkarılabilir (Erol, 2010: 411). Hatta Kemal’in kendisine ‘cemiyet’ dediği ‘devlet’ denilen aygıtın temel fonksiyonu; ‘Hürriyeti muhafaza etmek için mutlaka gerekli olan öyle bir galip kuvveti icat etmek’tir (Umut, 2010: 1084). Bu galip kuvvet, ‘hakkı ikame etmek’ ve ‘batılı reddetmek’ vazifesini icra etmek için kendisine toplum tarafından vekalet verilmiş olan hakimiyettir. Kuvvete dayalı hakimiyeti meydana getiren bileşke, toplumu meydana getiren bireylerin toplamından meydana gelir. Namık Kemal bütün bu açıklamalardan şunu çıkarır: ‘Fert kendi iktidarıyla tabîi olarak tasarruf edebildiği gibi toplumun da kendi kuvva-yı müctemiası/iktidarı onu meydana getiren fertlerin toplamından ibaret olduğu için, her ümmette hakk-ı hakimiyet umumundur.’ Kemal’e göre fertler hür iradeleriyle tasarrufta bulunabildikleri gibi toplum da kendini meydana getiren fertlerin toplamından oluşan iradesini kullanmakta hür olmalıdır. Yapılan analizin siyasal yorumu; toplumda hakimiyet hakkının onu meydana getiren fertlerin toplamına ait olmasıdır.

Namık Kemal hakimiyet hakkının ümmetin umumuna ait bir hak olduğunu şer’i bir delil ile izah eder. Bir beldede yaşayanlar kendi aralarında çıkan anlaşmazlıkları çözüme bağlamak için birini kadı/yargıç tayin etseler kadının verdiği kararlar sahih olmaz. Anlaşmazlık, sultan iradesiyle ataması yapılan hâkim

tarafından karara bağlanır. Çünkü yargı hükümetin hakkıdır. Fakat bir belde halkı toplanarak saltanat veya hilafet için birisine biat etseler o zat sultan veya halife olur, ondan önceki sultan veya halifenin hiç hükmü kalmaz. Çünkü imamet ümmetin hakkıdır (Özdemir, 2010: 769).

Toplumun hakimiyet hakkını bizzat icra etmesi mümkün değildir. Bu nedenle imam tayin etmek ve hükümet teşkil etmek zorunluluğu bulunmaktadır. Toplum hakimiyet hakkını kendi adına kullanması için bir kısım insanlara vekalet verir. O kişiler toplum adına hakların ve hürriyetlerin hamiliğini yapar ve adaletsizlikleri engellerler. Fakat burada diğer bir sorun ortaya çıkar. Acaba hakimiyeti toplum adına kullanmakla yetkilendirilenlerin bu yetkilerini kötüye kullanması nasıl önlenabilir?

Namık Kemal, sorunun çözümü için iki şartın sağlanması gerektiğini söyler. Bunlardan birincisi hakimiyeti vekaleten kullanan iktidar erkinin tabi olduğu temel ilke olan ‘nizam-ı esasiyeyi’ –anayasa- (Gözler, 2021) zımniyetten aleniye çıkararak aleme ilan etmektir (Hürriyet’ten aktaran Özkan ve Gökgez, 2014: 1091). Bu yolla hükümetin faaliyetleri toplum tarafından bu temel yasaya göre değerlendirilebilecektir. Namık Kemal yapılacak anayasanın her maddesinin fetvaya dayanması gerektiğini söyler (İnalçık, 2011: 34).

Nizam-ı esasiyeyi tertip etmek için bir meclis yapılsa ve kaht-ı rical saikasıyla bendeniz de orada bulunsam, evvela her fıkrasının müfta-bih olmasını isterdim. Ve bu reyim kabul olunmazsa meclisten çekilirdim. Çünkü benim itikadımca efradından bulunduğum ümmet-i Osmaniye hürriyeti ister fakat o cevherin bir ata-i ilahi olduğunu unuttur da şunun bunun inayetinden isterse hem şanına muhil hem menfaatine muzır olur (Namık Kemal, 20014: 162).

Toplum adına hakimiyet kullananların yetkilerini kötüye kullanmalarını önlemek için alınması gereken ikinci tedbir usul-i meşveret sistemine geçmektir. Usul-i meşveret uygulamaya geçirildiğinde kudret-i teşri (yasama) erbab-ı hükümetin elinden alınmış olacaktır. Devlet bir şahs-ı manevidir; kanun yapmak onun iradesi, kanunları icra etmek fiilleri hükmündedir. Kanun yapma ve o kanunları uygulamanın her ikisi de aynı gücün elinde olursa bu durumda hükümet istibdat yapmaktan kurtulamaz (Korkmaz, 2021: 435). Hükümetin fiillerinde bir yasaya tabi olmadığı ve usul-i meşveretin uygulanmadığı yönetimlerde yasama gücü ile yürütme tek elden yürütülür.

Yönetici erkin herhangi bir yasal, kurumsal veya toplumsal sınırla sınırlı olmadığı yönetimlere mutlakiyet denilmektedir. Meşrutiyet ise mutlakiyetin millet tarafından seçilen meclislerce sınırlandırılmasıdır. Namık Kemal, Osmanlı’nın gerilemesinde birinci sebebin ‘kuvve-i müstakille-i saltanatı’ düzelten ve onu sınırlandıran ‘şer’i şerifin’ sukutu olduğunu belirtir (Namık Kemal, 2019: 518). Çözüm olarak da usul-i meşveret sistemine geçilmesini teklif eder. Kemal’in Osmanlı siyasi sistemine ilişkin bu köklü değişiklik önerisi olan usul-ü meşveret sistemi, halk tarafından seçilmiş bir meclisin olmasını ve yasama gücünün bu meclisin elinde bulunmasını ifade eder. Diğer siyasi özgürlükler gibi usul-ü

meşveret önerisine karşı konunun İslamiliği üzerinde birçok tartışma yaşanmıştır. Namık Kemal bu tartışmalara İslami kaynak ve pratiklerden çözümler getirmiştir. Daha da ileriye giderek hürriyet ve usul-i meşveret talebinin doğrudan şeriat ve İslamiyet namına olduğunu ileri sürmüştür (Namık Kemal, 2014: 194).

‘Hakimiyet-i halkın muvafık-ı Şer’ olduğuna emniyetim var mıdır?’ şeklinde usul-ü meşveret sistemine yöneltilen bir itiraza peygamberin vefatından sonra İslam toplumunun halife seçiminde kullandığı yöntemi vurgulayarak cevap vermiştir. ‘Hazret-i Siddık (ra) halife olup da İmam-ı Ali (kv) hakk-ı karabete (akrabalık hakkına) istinaden beyan-ı inkisar eylediği zaman Hazret-i Faruk (ra) hazretlerinin “sizin fazlınız müsellemdir, fakat halk onu istedi” yollu verdiği cevabı tarihlerde görmemiş mi?’ (Kemal, 2019: 143). Kemal’in verdiği cevapta ‘halifenin halk tarafından seçilmesinin İslam’a uygunluğu’ Müslüman toplumunun ilk uygulaması üzerinden delillendirilmiştir. Halkın hakimiyet hakkının tasdik edilmesinin aynı zamanda devlet başkanının da halk tarafından seçilmesi demek olan cumhuriyeti gündeme getireceği şeklindeki itiraza ‘İslam ibtida-i zuhurunda bir nev-i cumhur değil miydi?’ şeklinde cevap verir. Cumhuriyetin mevcut şartlar içerisinde icra edilmesinin mümkün olmadığını ifade eder. Fakat Kemal’e göre icrası mümkün değildir diye hak batıl olmaz (Yamaç, 2010 a: 1137). Buna göre cumhur(iyet) bizi batırır (Mardin, 2006: 329). Bundan dolayı biz daima idare-i meşruta talebindeyiz (Kemal, 2014: 159; Mardin, 1974: 46).

Meclis-i Şura-yı Ümmet’in bidat olduğu şeklindeki iddiaya verdiği cevapta ‘Madem ki şeran usul-i meşveret mukarrerdir, esas mevcut olduktan sonra icraatta olan teferruatını icma-i ümmet tayin eder. İcma-i ümmetle yapılan şeyler bidat değil, usul-i dinden olur’ der (Hürriyet, Sayı: 12, 1868). Aynı konuya dair Hürriyet’in sonraki sayılarında usul-i meşveret teorisini doğrudan Kur’an ayetine dayandırır. ‘Şeriat-ı Ahmediyenin “ve şavirhum fi’l emr”⁴ nassıyla usul-i meşvereti emrettiğini söyler’ (Hürriyet, sayı: 24, 1868). Kemal, peygambere hitaben gelen ‘ümmetiyle istişare etme’ emrinin siyasal bir anlamının da olduğunu ileri sürer. Kemal’in bu çıkarımından emrin muhatabının ‘yürütme erki’ ve ‘kendisiyle meşveret edilmekle’ emrolunan tarafın da yaşamaya kaynaklık eden halk olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.2. Kuvvetler Ayrılığı

Namık Kemal’in siyasal özgürlükler bağlamında üzerinde ısrarla durduğu konulardan biri de kuvvetler ayrılığı konusudur. Yazarın bu konulardaki fikirlerinde Avrupalı düşünürlerin- özellikle Montesquieu’nun- etkisi açıkça görülmekle birlikte konunun tamamen İslami bir bağlama oturtulduğu dikkat çeker. Kemal’e göre ‘kuva-yı hükümet ifta ve kaza ve icra veya tabir-i aharla teşri ve hükm-ü tenfiz şubelerine’ ayrılmış olduğundan o ayrımı devam ettirmek sadece toplumun değil, aynı zamanda ayrı ayrı her bireyin de hakkıdır’ (İbret no: 18; Kemal, 2005: 124).

4 Kur’an, Al-i İmran 3: 159. “Yaptığın işlerde onlara danış” (Kemal, 2019: 309)

Osmanlı'da kanunlar 1868 yılında kurulan Meclis-i Şura-yı Devlet (Danıştay)⁵ (Eryılmaz, 2006: 188) tarafından hazırlanmakta ve yürürlüğe girmektedir. Namık Kemal, bir uzmanlar heyeti tarafından hazırlanmasını gerekli görmekle birlikte, kanunların halk tarafından seçilmiş bir mecliste kabul edilmesi ve bu yolla yürürlüğe girmesinin adaleti sağlamak için mutlaka gerekli olduğunu belirtir. Buna göre Meclis-i Şura-yı Devlet'in hazırladığı kanunları Meclis-i Şura-yı Ümmet tasdik etmelidir. Kanunlar bu şekilde yürürlüğe girerse kudret-i teşri (yasama) kudret-i tenfizden (yürütme) ayrılmış olur ve yasalar ümmetin telakkisine uygun olmuş olur. Kemal'e göre yasaların uygulanması bu şekilde meşrulaşmış olur (Kemal, 2014: 168). Yürütmenin sorumluluğu kanun dairesinde hareket etmektir. Fakat eğer kanunu uygulayan ile kanunu yapan aynı olursa bu durumda kanun uygulayıcıların keyiflerince kanun çıkarma ihtimali bulunacaktır. Bu ise bireysel ve siyasal özgürlüklere aykırıdır. Bu riskleri bertaraf etmek için kanunlar onu uygulayacak olanların dışında bir erk tarafından hazırlanmalı ve halkın kabulüne mazhar olmalıdır ki uygulanmaları adil olsun. Namık Kemal konunun burasında yine İslami bağlama vurgu yapar. Buna göre modern hukuk ilminde olduğu gibi İslamiyet'in çeşitli konulardaki hükümlerini açıklayan fıkıh ilminde de yasalar (emr-i teşri) onu uygulayanların (emr-i tenfiz) dışında birileri tarafından hazırlanır (Namık Kemal, Hürriyet Sayı: 1, 1868). Bunun bir sonucu olarak Emevîlerden sonra cumhuriyet vasfını kaybederek saltanata dönüşen İslam idarelerinde bile ulema vezirler ve ekâbir denilen halk büyükleri bir çeşit usul-i meşveret ile hükümetin icraatlarını her zaman denetlemekteydi. Yürütme gücü olarak iktidarlar yasalara uymadıklarında bile yasaları ortadan kaldırmaya teşebbüs edememişlerdir (Namık Kemal, Hürriyet, sayı: 36, 1869). Namık Kemal, bahsi geçen durumun İslam'da 'kuvvetler ayrılığının' önemli bir ilke olarak kabul edilmesin kaynaklandığını ima eder. Kuvvetler ayrılığı siyasal özgürlüklerin sağlanmasında devletin sahip olması gereken temel niteliklerden biri olarak gündeme gelir.

2.1.3. Hürriyet ve Yargı Bağımsızlığı

Namık Kemal Hürriyet'in 58. sayısında tarihte hürriyete önem veren yönetimlerin daha güçlü ve başarılı olduklarını ifade bağlamında İslam'dan da söz eder. Bir yarımada çıkarak kısa sürede şark ve garba yayılan İslam mücahitlerinin yakaladıkları bu üstünlüğün sebebinin 'hürriyet-i insaniyeyi' 'adalet-i ilahiye' ile sağlayan 'şeriatın' tesiri olduğunu iddia eder. Buna göre Şeriat adına cihat eden İslam mücahitleri kimseyi İslam'a girmeye zorlamamış herkesi inandığı din ve fikir üzerinde kalmakta serbest bırakmıştır. Buna rağmen kısa bir süre içerisinde İslam fethedilen coğrafyaların büyük bir ekseriyetinde benimsenen din olmuştur (58. Sayı, 1869). Teorik anlamına yapılan bu vurguya ek olarak Namık Kemal hürriyetin somut uygulamalarını da gündeme getirir. Buna göre fertleri şahsi ve siyasi hürriyetlere sahip olmayan bir toplum gerçek anlamda hür sayılmaz. Şahsi hürriyete sahip olmanın mihengi bireylerin can, mal ve namus

5 <https://www.danistay.gov.tr/icerik/9>

güvenliğine her açıdan sahip olmalarıdır. Bu ise yargı fonksiyonunu yerine getiren mahkemelerin muntazam olmasına bağlıdır.

Tanzimat Fermanı münasebetiyle yaptığı değerlendirmelerde mahkemelerin bağımsızlığını şahsi hürriyetlerin garantisi olarak gören ve sebepsiz olarak azledilen hakimlerin adil kararlar veremeyeceğini ifade eden Namık Kemal, yargıçların 'şefi' (iltimas) ve 'muhibir' baskısından kurtulmalarının 'azil'den emin olmalarına bağlı olduğunu vurgular. Aynı şekilde yargıda görev alacak hakimlerin 'emniyet' ve 'malumat' sahibi olmalarının da şahsi hürriyetlerin garantisi olduğunu belirtir. Buna göre yargıç olarak görevlendirilen kişiler hem güvenilirlik hem de yetkinlik açısından gerekli altyapıya sahip olmalıdırlar (Namık Kemal, 2019: 50).

Namık Kemal Tanzimat Fermanı'yla (1839) ilan edilen Gülhane Hattı'nda vaat edilen hürriyetleri değerli bulmakla birlikte, bu fermanın şahsi hürriyetleri vurguladığını fakat bu hürriyetlerin teminatı olan araçları yeterince vurgulamadığını ifade eder. Ayrıca Tanzimat, eğer 'ahkam-ı külliye-i şeriyeyi' sadece can, mal ve namus güvenliği gibi şahsi hürriyetlerle sınırlı tutmayarak fikir hürriyeti, halk hakimiyeti ve 'usul-i meşveret' gibi birçok esasları da ihtiva etseydi bu durumda İslam hilafeti için önemli bir anayasa hükmünde olurdu (Namık Kemal, 2005: 222). Bu değerlendirmelerinden anlaşılacağı gibi Namık Kemal can, mal ve namus güvenliği gibi şahsi hürriyetlerle birlikte fikir hürriyeti, 'hakimiyet-i ahali' ve usul-i meşveret gibi başlıkları da 'ahkam-ı külliye-i şeriyeye' kapsamında değerlendirmektedir.

Yargı bağımsızlığı konusunu değerlendirirken Namık Kemal, daha çok İslam tarihinde konuya örnek olabilecek olaylardan örnekler verir. Sözgelimi bir halife-i zişan bir Yahudi ile şeriat mahkemesinde ayakta mahkemeleşti. Hatta o halife muhakeme esnasında diğer sanığın yanında kendisine yüceltici bir künye ile hitap edilmesinden kızgınlık gösterdi⁶ (Hürriyet, Sayı: 30, 1869). Davalaştığı kişi bir 'zımmî' olmasına rağmen İslam halifesi kendi atadığı bir hâkimin kendi aleyhinde karar vermesine müdahale etmedi. Bu durum şeriatın doğru uygulandığı dönemlerde yargı bağımsızlığına ve onun sonucu olarak ortaya çıkan hürriyete ne derece önem verdiğini gösteren önemli bir örnek olmaktadır.

2.2. Temel Hak ve Hürriyetler Açısından Siyasal Özgürlükler ve Din

Bu başlık altında Namık Kemal'in siyasal özgürlükler ile ilgili yaptığı analizler Georg Jellinek'in temel haklar ile ilgili yaptığı tasnife uygun olarak kategorize edilmiştir. Jellinek temel hakları üçlü bir tasnife tabi tutmuştur: Pozitif statü haklar, negatif statü haklar ve aktif statü haklar. Pozitif hak ve özgürlüklerde kişi devletten herhangi bir talepte bulunabilir. Sağlık hakkı, çalışma

6 İslam'ın dördüncü halifesi Hz. Ali'nin, hilafeti döneminde bir Yahudi ile 'kaybolan zırhı' üzerinden Kadı Şüreyh adında bir hâkimin huzurunda yargılanması ve kararın Hz. Ali aleyhine verilmesi olayına atıfta bulunmaktadır.

(<https://www.siyerdersisi.com/2018/04/12/adaletin-sembol-ismi-kadi-sureyh/>, Er Tr. 20.10.2022).

hakkı, eğitim hakkı gibi haklar bu kapsamda değerlendirilir. Negatif hak ve özgürlükler kişinin devlet tarafından dokunulamayacak olan haklarını ifade eder. Kişinin konut dokunulmazlığı, düşünce hürriyeti dokunulmazlığı bu başlık altında ele alınır. Aktif statü haklarında ise kişinin devlet yönetimine katılmasını sağlayan seçme ve seçilme hakkı, siyasi faaliyette bulunabilme hakkı gibi hakları ifade eder (Ceylan, 2017: 221). Namık Kemal’de pozitif hak ve özgürlüklerin yer aldığı pek fazla söylenemez. Fakat negatif hak ve özgürlüklerin geniş bir şekilde yer aldığı görülür. Bu, mutlakiyet idaresine karşı en önemli mücadelenin, siyasi iktidara karşı kişinin temel haklarının hukuksal garanti altına alınmasının en öncelikli konu olarak ele alınması ile ilgilidir. Aktif statü haklarının da Kemal’de nispeten daha az gündeme geldiği görülür.

2.2.1.Negatif Statü Hakları açısından Siyasal Özgürlükler

Namık Kemal’de siyasal özgürlüklerin daha çok negatif haklar bağlamında ele alındığı söylenebilir. Kemal, kendi dönemi için mutlakiyet idaresinin kişisel hakları baskı altına almasına karşı savunma çabasıyla hareket etmiştir.

2.2.1.1. Fikir Hürriyeti ve Basın Özgürlüğü

Namık Kemal ‘vicdan dairesinde kalarak başkasına tecavüz etmeme’ şartını sağladıktan sonra her türlü düşüncenin ‘himaye’ edilmesi gerektiğini ileri sürer. Kemal’e göre fikir hürriyetinin en sahih manası budur (Kemal, 2003: 28; İbret, Sayı: 17). Hür bir şekilde fikir beyan etmek, edep dairesinde sorgulamak ve hakaret etmeden samimi eleştiri yapmak dünyada herkesin hakkıdır (Kemal, 2005: 131). Namık Kemal fikir hürriyeti bahsinde de İslam tarihinin pratiğinden örnekler verir. Bu bağlamda İslam tarihinde İslam’a uygun olmayan birçok fikir akımı çıktığı hâlde Müslümanlar bu fikirleri kılıç zoruyla engellemek yerine, meydanı ‘fenn-i kelama’ bıraktılar. Zendeke, ilhad, tabiiyyun ve tenasuhiyye gibi İslam açısından asla kabul edilemeyecek fikirlere karşı bile bu fikirler bir güvenlik probleminde yol açmadıkça, kılıç çekilmedi. Fikirlere fikirle karşılık vermenin sonucu olarak bugün artık İslam coğrafyasında bu batıl fikirlerden bir eser kalmamıştır. Namık Kemal burada fikirlere fikir yerine zor kullanılarak karşılık vermenin o fikirleri mağlup edemediğini vurgulamak ister (Kemal, 2005: 523; Hadika, Sayı: 3).

Namık Kemal, ‘basın özgürlüğü’nü de siyasal haklar başlığı altında ele almaktadır (İbret, sayı: 18; Kemal, 2005: 124). Kemal, Osmanlı’da gazeteciliğin ilk dönemlerinde olduğu bir süreçte gazete çıkarmaya başlamıştı. Bu dönemde medyada ağır bir sansür uygulaması bulunmaktaydı. Namık Kemal’in çıkardığı gazeteler, Osmanlı siyasal sisteminde radikal değişiklikler öngördüğü için bu tür yayınlar sık sık sansüre takılmış ve gazeteler kapatılmıştır. Konu ile ilgili yaptığı değerlendirmelerde basın özgürlüğünü vurgulayan Kemal, aynı zamanda kapatma kararlarına da eleştiriler yöneltmiştir.

İbret Gazetesi 19. sayısında çıkan bir makaleden dolayı kapatılır. Sonradan gazetenin yayınına izin verildiğinde kapatma kararı ile ilgili eleştiriler yapar. Kemal’e göre ‘Haksız bir fiil ne kadar büyük bir taraftan gelse de haksız’dır. Haksızlık yapan padişah da olsa sonuç aynıdır. Kemal bu ifadelerle kendisine ‘halife unvanının da sahibi olan padişahın tasarruflarına muhalefet etmenin dini sorumluluk getireceği’ şeklindeki eleştirileri cevaplandırmış olur. Buna göre hükümetin *İbret* Gazetesini kapatma kararı haksızdır. ‘Çünkü eğer İbret bihakkın kapatılmış olsa idi ibtida Matbuat Nizamnamesi hükmünce muhakeme edilmesi lazım gelirdi.’ Kapatmanın haklı olabilmesi için yargılama yapılmalıdır (İbret, Sayı: 20; Kemal, 2005: 134).

2.2.1.2. Kanun Hâkimiyeti

En önemli siyasal özgürlük alanlarından biri de kanun hakimiyetidir. En genel anlamıyla insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin bir hukuk sistemi içerisinde tanımlanmış olmasını ve kanunların yürütme erki de dâhil olmak üzere herkes için bağlayıcı olmasını ifade eder. Buna göre bazı insanların hukuk karşısında imtiyazlı olduğu veya sorumlu olmadığı bir toplum, özgür toplum statüsünde sayılmaz. Modern dönemde *rechtsstaat* kavramı ile ifade edilen bu durum yöneticilerin de diğer her bir birey kadar kanunların hükmüne tabi olmasını ifade eder (Ashford, 2015: 121).

Namık Kemal, bir toplumun hür olmasının o toplum bireylerinin şahsi ve siyasi haklarına sahip olmasına bağlı olduğunu ifade eder. Bu da mahkemelerin intizamla işlemesine bağlıdır. Kemal’e göre; mahkemelerin huzurunda herkes eşit olmalı, herkes hür olarak can, mal ve ırzından emin bulunmalıdır. Kimsenin hânesi, açık bir zaruret olmadıkça aranmamalı, mahkemeler açık tutulmalı ve hakimler azilden korunmuş olmalıdır. Burada dikkat çekici olan nokta, Kemal’in bu değerlendirmelerinde yönetimin temel konuları olan ‘usul-i hükümet’in şeriattan ve önemli bazı teferruatların da alemdeki tecrübelerden çıkarılabileceğini belirtmiş olmasıdır. Alemde alınacak deneyimlerde temel hassasiyet ise ‘şeriata aykırı olmamaktır.’ Bu kâbilden olmak üzere Kemal, ‘Fransa anayasasının birinci maddesi bizde kabil-i icradır. Şeriat ise bu maddeye hiç mümanaat etmez’ der (Hürriyet, sayı: 13; Kemal, 2019: 159). Bu değerlendirmelerinden anlaşılacağı gibi Kemal’in siyasal özgürlüklerde Batı’da dile getirilen kavramların doğrudan İslam’daki karşılıklarını bularak o kavramları sahiplendiği görülmektedir. Diğer taraftan Batı’da dile getirilen bazı kavramları almakta ise şeriatın iznini referans aldığı görülmektedir. Başka bir deyişle siyasal özgürlük bağlamında Batı’da deneyimlenen bir kavramın eğer şeriatla karşılığı bulunamıyorsa bu durumda şeriatın ona dair bir yasağının olup olmadığına bakılmakta ve ona dair şer’i bir yasaklama yoksa alınabileceği hükmü verilmektedir.

2.2.1.3. Müsavat

Siyasal özgürlük, başlığı altında değerlendirilebilecek konulardan biri de kanun önünde eşitlik. Hukuk karşısında imtiyazlı kişi, sınıf ve kurumların olması bireyin özgürlük alanını daraltacaktır. Namık Kemal, konuyu Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan ve farklı dini ve etnik kökene mensup topluluklar için değerlendirdiği gibi yönetici sınıf ile yönetilenler arasındaki hukuksal eşitlik açısından da değerlendirmiştir. Kemal'in kanun önünde herkesin eşit olduğu düşüncesini İslami bağlama kolayca oturtabildiği görülür. Kemal'e göre şeriat-ı İslamiye hukuki meselelerde İslam ve Hristiyan ayrımı yapmaz. Osmanlı Devleti, İslami bir devlet olduğuna göre kendi toplumu ile ilgili bu eşitliği sağlaması 'feraiz-i diniyesindendir.' (dinin emirlerindedir) (Kemal, 2019: 183). İslamiyet hukukta kimseyi kimsenin altında tutmamıştır. Bir kişinin başka bir mezhepten olması, onun hak ve adaletten mahrum edilmesini icap etmez (Kemal, 2014: 193).

Cenab-ı Ali bir Yahudi ile olan davasını nasıl huzur-ı şeriatte rü'yet ettirdiyse (gördürdüyse) en ziyade tegallüb zamanlarında en meşhur mütegaliblerden olan Tirsnikli oğlu (İsmail Ağa) filan gibi derebeyleri dahi vevle bir çingene ile olsun hukuka müteallik münazaaları zuhur edince huzur-ı şeraite gider kaimen (ayakta durarak) ve mütesaviyen (eşit bir şekilde) hasımlarıyla mürafa'a olurlardı (yargılanırlardı) (Kemal, 2019: 286).

Kemal, İslam'a göre hukuk önünde hem 'mezhep farkı' açısından hem de 'iktidar erki ile yönetilenler' açısından bir fark olmadığını örneklendirmek için Hz. Ali'nin kendi hilafeti döneminde bir Yahudi ile mahkeme olmasını ve haksız çıkmasını örnek verir. Aynı şekilde şeriat mahkemesinin huzurunda derebeyleri ile çingenelerin eşit olarak yargılandıkları vakalar az değildir. Hukuk önünde eşitlik konusu da Kemal'in İslami bağlama kolayca yerleştirebildiği alanlardan biridir.

2.2.2. Aktif Statü Hakları Kapsamında olan Siyasal Özgürlükler

Yukarıda bahsedildiği gibi Namık Kemal'in daha çok negatif hak ve özgürlükleri 'siyasal özgürlükler' olarak değerlendirdiği görülür. Aktif statü hakları olan siyasal katılım, siyasal örgütlenme gibi konular nispeten daha az değerlendirme konusu edilmiştir.

2.2.2.1. Seçim ve Biat

Siyasal iktidarın meşruluğunu toplumdan alması önemli bir siyasal özgürlük alanıdır. Siyasal iktidar toplumdan kaynaklanmıyorsa bu durumda birileri için iktidara gelme hakkı sürekli olarak engelleniyordur. Başka birileri ise sürekli olarak iktidar olma imtiyazına sahiptir. Bu durumda bireylerin bazı siyasal hakları kısıtlanmış ve siyasal özgürlüklerine müdahale edilmiş olacaktır. Namık Kemal'in üzerinde durduğu temel konunun usul-i meşveret olması 'ümmetin hakimiyetine' yol açmak içindir. Ümmetin hakimiyeti de 'hükümetin halktan 'münbais olması'dır (kaynaklanmasıdır). Bunun yolu seçim yapmaktır. Toplum seçeceği temsilciler üzerinden hakimiyet hakkını kullanacaktır. Seçimde her 'merd-i reşidin (reşit bireyin) hakk-ı intihabı (seçim hakkı)' vardır (Kemal, 2019:

158). Kemal merd-i reşitten sadece erkek bireyleri kastetmez. Hürriyet Gazetesinde ‘herkesin hakk-ı intihabının bittabi tasdik olunmasından bahsetmekle kadınların da seçimlere katılma hakkından bahseder (Namık Kemal, 2014: 167).

Namık Kemal, Hukuk-ı tabiyye (doğal hukuk) açısından seçimi, toplumun ‘seçtiği hükümdar ile sözleşmesi’ olarak değerlendirir. Güya halk seçtiği iktidara “‘Bizi adl u hakkaniyet (hak ve adalet) üzere’ tutacak, zulüm görüp halimizi arz ettiğimizde bize itibar edip can, mal, namus ve hakkımızı muhafaza edecek ve haksızlığa uğradığımızda hakkımızı alacak bir hükümdara muhtacız. Bu işe seni münasip gördük. ‘Şu suretler üzerine idare-i hükümet edersen biz de senin emr ü nehyine (emir ve yasaklarına) itaati taahhüt ederiz’” demiş olmaktadır (Kemal, 2019: 151).

Kemal modern demokrasilerde seçim olarak yer alan olguyu İslam’daki biat kavramı ile özdeşleştirir. Ümmeti yönetecek erkin ümmetten biat almış olması, ümmetin hakkıdır. Namık Kemal’in ifadesi ile ‘Hakimiyet-i ahali ki hükümetin halktan münbais olmasından ibaret ve lisan-ı şer’i de namı, hakk-ı biattır.’ Buna göre şeriatı göre hükümetin esası ‘hakk-ı biat’tır. Biat ise toplumun iktidar erkine şeriat yasaları ile sınırlı bir vekalet vermesinden başka bir şey değildir (Kemal, 1967: 647).

2.2.2.2. Muhalefet ve Ululemre İtaat

Yukarıda biat bahsinde geçtiği gibi toplum seçtiği iktidara biat ederken bir taraftan yasaları uyguladığı sürece iktidara itaat edeceğini temin etmiş olmakta diğer taraftan iktidarın uygulamalarının yasalara uygunluğunu kontrol altında tutacağını söylemiş olmaktadır. Bu durumda biatle seçilen iktidar söz verdiği halde yasalara uymadığında biat edenlerin tutumu ne olur?

Namık Kemal’in muhalefet konusunda yaptığı değerlendirmeler, ısrarla talep ettiği usul-i meşveretin Osmanlı bürokrasisi üzerinde meydana getirdiği etkinin bir sonucudur. Osmanlı yönetici erkinin hem padişah düzeyinde hem de bürokratik düzeyde usul-i meşverete muhalefet ettiği bilinmektedir. Fakat konunun İslami bağlam üzerinden gündeme getirilmiş olması Kemal’in siyasal özgürlüklerin bir şıkkı olarak muhalefet konusunu ele almasına neden olmuştur. Konu ile ilgili tartışmalar Kur’an’da yer alan ‘Atiullahe ve atur-rasule ve ülü’l emri minkum’⁸ ayeti ile ilgilidir. Bu ayete göre iman edenlerden hem Allah’a hem peygambere hem de ‘ülü’l emre’ itaat etmeleri istenmektedir. Kemal’in meşveret usulünü sürekli gündeme getirmesi, ülü’l emre itaatsizlik olarak değerlendirilmekte ve Kur’an’ın yasağı kapsamında gündeme getirilmekteydi. Kemal bu değerlendirmelere hem aynı ayetle ilgili yaptığı yorumlar hem de konu ile ilgili olan tefsir mahiyetindeki hadisler üzerinden cevap vermiştir. Ayrıca İslam tarihindeki bazı vakaları da delil olarak kullanmıştır.

8 Ey o bütün iman edenler Allah’a itaat edin, Peygambere de itaat edin sizden olan ülulemre de (Kur’an, 4: 59). Elmalılı Meali.

Namık Kemal'in kendi hakkında 'ülû'l emre itaatsizlik' kapsamında yapılan suçlamalara 'La taate li'l mahluki fi ma'siyeti'l halık'⁹ hadisi ile cevap vermiştir. Buna göre ayetin itaati emrettiği konular, yaratıcıya isyan etme içerikli olmamalıdır. Yaratıcıya isyan mahiyetindeki emirler ülü'l emirden de gelse o emirlere itaat edilmez (Hürriyet, sayı 47, Kemal, 2019: 668).

Ayetin gramer özellikleri üzerinden yaptığı değerlendirmede Kemal 'Atiullahe ve atiur-rasule ve ülü'l emri minkum' ayet-i kerimesinde yer alan 'atiu'¹⁰ emrinin lafz-ı celal (Allah lafzı) ve 'er-resul' kelimelerinde 'tasrih ve tekid' olduğu halde 'ülû'l emr' cümlesinde sadece vav-ı 'atıf bulunduğunu belirtir. Kemal'e göre bunun anlamı şudur: "Cenab-ı Allah ve Resulünün emirlerine kayıtsız şartsız mutlak itaat bütün islam milleti için farzdır. Fakat ülü'l emrin bizim gibi nefis-i emaresine mağlup olanlardan olabileceği durumlarda, Allah ve Resulünün emir ve rızalarına muhalif bir şeyin emir ve teklif olunması ihtimali bulunduğu binaen, böyle bir durumla karşılaşıldığında o emirlere itaat gerekmez. Buna göre 'ülû'l emre itaat' 'Allah ve resulünün emir ve rızalarına muvafık olan umurda ibad üzerine farz buyurulduğu istifham olunur."

Namık Kemal'in ayet üzerinden yaptığı değerlendirmede ülü'l emre itaatin mutlak olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Kemal, aynı sonuca İslam tarihindeki pratiklerden hareketle de ulaşmaktadır. Buna göre Emevi devletinde saltanat makamını işgal eden ya da valilik makamında yer alan bazı kişilerin yaptıkları zulümlere faziletçe bazı büyük zatlar karşı gelmişlerdir. Söz gelimi Yezid, Muaviye ve Haccac kendi dönemlerinde hükmettikleri memleketlerde 'ülû'l emr' makamındaydılar. Eğer bunlara itaat etmeyenler ayete göre mücrim oldular denilebiliyorsa bu durumda Babialî'ye yapılan muhalefete de mücrimlik denilebilir (Hürriyet, Sayı: 51, 1869).

Bu değerlendirmeler dışında Namık Kemal ayette geçen 'minkum' ifadesinin bütün ümmet-i Muhammediyye'nin içlerinden bir ülü'l emre itaat etmeyi emrettiğini belirtir. Fakat ümmet içinde ülü'l emr tayininin hulefa-i raşidin gibi seçimle ve ümmetin ittifaki ile olması gerekir. Kemal bununla seçimle gelmeyen bir halifeye itaatin, ayette geçen 'minkum'a'¹¹ dahil olmayacağını ima etmek ister. Diğer taraftan ülü'l emr manasının padişahın zatı için doğru olabileceğini çünkü ümmetin Osmanlı hanedanının hilafet hakkında müttefik olduğunu dolayısıyla padişahın meşru emirlerine itaat gerektiğini ifade eder (Hürriyet sayı: 51, 1869).

İktidara yakın bir gazete olan *Muhibb* Gazetesinin de Yeni Osmanlıları ülü'l emre itaatsizlik ile suçlamasına karşılık verdiği cevapta 'kendisine boyun eğmek Allah'a isyan etmeyi netice vermeyen ülü'l emre itaat edilmesi' gerektiğini belirtir. Kendisine itaat etmek Allah'a isyanı etmeyi netice veriyorsa bu durumda 'ülû'l

9 Hâliq'a (Allah'a) isyan bulunan hususta mahlûka itaat yoktur.

10 İtaat edin.

11 Sizden olan.

emre itaat etmek’ ‘emr bi’l maruf, nehy ani’l münker farizalarından gaflettir.’ Bu durum adaletsizliğe ve zulme karşı gelmek yolunda şehit olan Hz. Hüseyin ve tabilerinin hata ettiklerini iddia etmek derecesine varır (Hürriyet, sayı: 47, 1869). Ayetin bu şekilde yorumlanması Hz. Hüseyin’in Yezid’e karşı giriştiği mücadelenin de ülü’l emre itaatsizlik kapsamında değerlendirilmesi anlamına gelir.

Yukarıda başlıklar halinde değerlendirilenlere ek olarak Namık Kemal’in siyasal özgürlükler kapsamında gördüğü ‘memurların mesuliyeti,’ ‘hürriyet-i içtima’ (toplantı ve gösteri yapma hürriyeti), ‘hakk-ı tasarruf’ (kendine ait emlakta kullanım hakları) ve harem-i büyü (mesken masuniyeti) gibi konu başlıkları da bulunmaktadır. Bunlardan memurların mesuliyeti konusu özel hukuk genel hukuk bağlamı açısından ele alınmıştır. Hürriyet-i içtima konusunun siyasal kanalların yeterince açık olmadığı Tanzimat Dönemi’nde pratik bir anlamı yoktu. Hakk-ı tasarruf ve harem-i büyü konuları ise şahsi hürriyetler bağlamında değerlendirildiği için ayrı bir başlık olarak ele alınmamıştır.

3. Tartışma ve Bulgular

Namık Kemal’in siyasal özgürlükler konusunda ortaya koyduğu değerlendirmeler o dönem siyasal rejimi için oldukça radikal ve sarsıcı nitelikte idi. Yeni Osmanlılar tarafından dile getirilen siyasal nitelikli fikirlerde öncelikle Osmanlı’nın içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik nitelikli tıkanıklıktan kurtarma çabası, diğer taraftan geri kalan terakki yarışında rakiplere yetişme arzusu etkili olmaktadır. Namık Kemal’de hürriyet söyleminin çok önemli bir tarafı bireylerin ve bireylerden oluşan toplumun hür irade sahibi olmasının ontolojik yönüne yaptığı vurgudur. Namık Kemal hürriyetin Osmanlı siyasal rejimindeki tıkanıklığı gidermekteki işlevsel yönünü vurguladığı gibi aynı kavramın Osmanlı toplumunu siyasal irade sahibi bir birey (şahs-ı manevi) haline getirmek için de sıra dışı bir gayret göstermiştir. Kemal insanın cevherinde derç edilmiş bir ‘ata-i ilahi’ olarak hürriyete oldukça önemli bir değer atfetmektedir. Sanki hürriyet herkesin elinde çok kıymetli bir cevher olarak bulunduğu halde insanların ondan faydalanmakta derin bir gafleti bulunmaktadır. Namık Kemal Osmanlı toplumunun bu cevheri fark etmesini sağlamak için insanların bütün duygu ve düşüncelerini harekete geçirmeye çalışan bir davetçi gibi durur.

Bu makalede, siyasal hürriyetlerin İslam inancı açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair Namık Kemal’in yaptığı değerlendirmeler ele alınmıştır. Konunun önemi, hürriyet ve onunla ilişkili kavramların Osmanlı’da din referanslı bir muhalefetin muhatabı olmuş olmasından gelmektedir. Namık Kemal’in siyasal özgürlükler içerisinde ele alınacak konuları İslami bir bağlama yerleştirirken doğrudan nasslar (ayet ve hadisler) üzerinden değerlendirme yapmak yerine başta İslam’ın ilk yıllarındaki pratikler olmak üzere kaynağının İslam inancı olduğunu ifade ettiği tarihsel pratiklerden hareket etmektedir.

Namık Kemal’in tarihsel pratikler yerine doğrudan İslamî dinî metinler üzerinden değerlendirme yaptığı birkaç örnekten birisi “ve şavirhum fil emr’

(Kur'an, Al-i İmran suresi, 4: 159) ayetidir. Ayette geçen 'onlarla istişare et' emrinin idareci/yürütme erki konumunda olanlara yönelik olduğunu ve dolayısıyla ayetin siyasal bir anlamı da içerdiğini ifade eder.

Siyasal özgürlükler bağlamında değerlendirilen diğer bir metin, 'Ey o bütün iman edenler Allah'a itaat edin, Peygambere de itaat edin sizden olan ülü'l-emre de'¹² mealinde olan ayettir. Ayetin 'sizden olan ülü'l-emre de' itaat edilmesini istemesi İslam'da siyasal özgürlüklerin savunulmasını engellemekte midir? Namık Kemal ayete verdiği anlamıyla sizden olan ülü'l-emre itaati iki şarta bağlar. Bunlardan birincisi ülü'l-emrin şeriata uygun olmayan emirlerine uymanın 'Allah'a isyanda kula itaat yoktur' hadisi gereğince men edilmiş olmasıdır. Namık Kemal bu bağlamda Kur'an'da çokça bahsi geçen bir konu olan 'emr-i maruf' 'nehy-i münker' kavramlarına vurgu yapar. Ülü'l-emrin dine uymayan emirlerine itaat etmenin Kur'an'ın 'emr-i maruf' 'nehy-i münker' hükümlerine aykırı olduğunu belirtir. Namık Kemal'in bu değerlendirmesinden 'idareci kanun dairesinde hareket ederse ona itaat edilmelidir' sonucu çıkarılabilir. Ülü'l-emre itaatin diğer şartı ise idarecinin ümmet tarafından meşru biatle seçilmiş olmasıdır.

Yargı bağımsızlığı, fikir hürriyeti, kuvvetler ayrılığı, kanun hakimiyeti, müsavat ve seçim gibi siyasal özgürlük alanlarında yapılan İslami değerlendirmelerin büyük oranda tarihsel pratiğe dayandığı söylenebilir. Bu durum Namık Kemal'in daha çok İslami pratikler üzerinden açıklamaya çalıştığı siyasal özgürlüklerin, İslami metinler bağlamında nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair başka çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Namık Kemal'in siyasal özgürlükler ve din ilişkisi bağlamında devletin niteliklerine ve negatif statü hak ve özgürlüklerine yoğunlaştığı görülmektedir. Pozitif statü hakları ve aktif haklara dair daha az analiz yaptığı görülmektedir. Bu sonuç İslam'ın pozitif statü hakları ve aktif haklar konusundaki önerisinin ne olduğunun yeni araştırmalarla ortaya konulmasının, araştırılması gereken yeni bir alan olarak çalışılmayı beklediğini göstermektedir.

Sonuç

Osmanlı'da Tanzimat sonrası devletin çöküşünü durdurmak amacıyla gündeme gelen siyasal özgürlükler konusu birçok açıdan tartışmalara neden olmuştur. Tartışma alanlarından biri siyasal özgürlüklerin İslamiliği olmuştur. İslam toplumunun siyasal temsilcisi olan Osmanlı'da İslam göz ardı edilerek siyasal bir reformun yapılması, siyasal özgürlüklerin öznesi konumundaki halk açısından atılan adımların baştan kadük olması anlamına gelirdi. İslam'a uygunluğu konusunda tartışma olan bir siyasal önerinin İslam ümmeti tarafından pasif direnişle karşılanacağı beklenebilir. Namık Kemal'in siyasal özgürlükleri İslami bağlam üzerinden de ele almış olması bu anlamda oldukça önemlidir.

¹² Kur'an, 4: 59.

Namık Kemal'in siyasal özgürlükler ile din arasında kurduğu ilişkide büyük bir ikna ediciliğe sahip olduğu anlaşılabilir. Doğrudan İslami metinlere az başvurduğu hâlde konu ile ilgili değerlendirmelerde güçlü bir ikna edicilik hakimdir. Dindarlık hassasiyetinin çok yüksek olduğu dönemlere ait verilen örneklemelede, olayın bu şekilde cereyan etmesinin bütünüyle İslam kaynaklı olduğu algısı kolayca oluşabilmektedir. Bir İslam halifesinin kendisi tarafından atanmış bir yargıcın huzurunda İslam inancına mensup olmayan bir vatandaşla eşit şartlarda yargılanması ve yargılamanın halifenin aleyhine sonuçlanması, İslam'ın insanlara sağladığı hürriyetin derecesini anlamada ne kadar etkili olduğuna dair önemli bir örnek olarak kayda geçirilmiştir. Namık Kemal, benzer örnekler üzerinden dinin siyasal özgürlükleri sağlamadaki fonksiyonelliğine vurgu yapmıştır.

Namık Kemal'in siyasal özgürlükler ve din bağlamında İslam pratiğinden getirdiği örneklere rağmen, konu ile ilgili İslami metinler üzerinden derinlemesine değerlendirmeler yapmadığı görülür. Söz gelimi fikir hürriyeti, yargı bağımsızlığı, biatin bağlayıcılığı, basın hürriyeti gibi konuların ayet ve hadisler çerçevesinde değerlendirilmesi konu ile ilgili açık kalan alanlar olarak görülebilir.

Namık Kemal'in İslami metinler ve pratikler üzerinden hakkında değerlendirme yapmadığı basın hürriyeti gibi siyasal özgürlük alanları da bulunmaktadır. Bu alanlarda Namık Kemal'in 'alemin elde ettiği tecrübeye' vurgu yaptığı görülür. Medeniyet alemi akıl yoluyla insanlık için faydalı olan bir prensibi bulmuşsa buna muhalefet edilmemelidir. Dinin ilgili prensibi almakta veya ondan faydalanmakta yasaklayıcı bir emrinin olmaması yeterli görülmelidir.

Sonuç olarak Namık Kemal'in siyasal özgürlükler ile dini ilişkilendirmekte üç temel tutuma sahip olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi değerlendirilen siyasal özgürlük alanına İslami naslardan delil getirmektir. İkincisi İslam inanışından kaynaklanan pratikler üzerinden genellemeler yapmaktır. Üçüncüsü ise ilgili özgürlük alanına dair İslam'ın yasaklayıcı bir hükmünün olup olmadığını araştırmak; İslam'ın yasaklamadığı bir özgürlük alanını, insanlığın ortak birikimi olarak değerlendirme yaklaşımını benimsemektir.

Kaynakça

- Ashford, N. (2015). *Özgür Toplumun İlkeleri* (Çev: Can Madenci), Liberte Yayınları, Ankara.
- Aydoğdu, Y. (2017). *Türk Hukukunda Siyasal Haklar ve Siyasal Hakların Kullanılmasının Engellenmesi Suçu*, TBB Dergisi, sayı: 128.
- Banguoğlu, T. (1942). *Namık Kemal Hakkında*, Vakıf Matbaası, Ankara.
- Ceylan, N. A. (2017). Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Hakların Bütünlüğü İlkesi, *Anasay Dergisi*, Sayı: 2 , s. 217-226.
- Emil, B. (1988). Namık Kemal'in Eserlerinde ve Aksiyonunda Üç Temel Kavram: Hürriyet-Medeniyet İrade, *Ölümünün Yüzüncü Yılında Namık Kemal* (ss. 11-24), Edebiyat Fakültesi Basımevi İstanbul.

- Erol, K. (2010). “Namık Kemal’in Siyasi Düşünceleri ve Devlet İdeali”, *Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler Kitabı I.* cilt, (Ed: Orhan Kemal Tavukçu, Ali Tilbe) (ss.405-421), Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Eryılmaz, B. (2006). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme* (2. Baskı), İşaret Yayınları, İstanbul.
- Hadika Gazetesi, Hürriyet-i Efkar*, 12 Teşrin-i Sani 1288.
- Hürriyet*, Sayı: 12, 27 Cemaziyelevvel 1285/14 Eylül 1868.
- Hürriyet*, Sayı: 24, 23 Şaban 1285/7 Aralık 1868.
- Hürriyet*, sayı: 36, 17 Zilkade 1285/1 Mart 1869.
- Hürriyet*, sayı: 51, 4 Rabiülevvel 1286/14 Haziran 1869.
- İbret Gazetesi, Hukuk-ı Umumiye*, Sayı: 18, 2 Rabiulevvel 1289/8 Temmuz 1872.
- İnalçık, H. (2011). *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, İmaş Yayınları, İstanbul.
- İnce, E. (2010). “Namık Kemal’in Özgürlük Anlayışı ve Yaşadığı Dönemin Aydınlarında Bu Kavramların İzdüşümleri,” *Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (I. Cilt) (Ed: Orhan Kemal Tavukçu, Ali Tilbe), (ss.615-621), Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Karakaya, T. (2010). “Türk Aydınlanmasında Namık Kemal’in Özgürlük Anlayışının Yeri ve Önemi”, *Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (II. Cilt), (Ed: Orhan Kemal Tavukçu, Ali Tilbe), (ss.655-662), Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Kasalak, K. (2009). *Cumhuriyet Fikrinin Öncüleri, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2009, Sayı:20, ss.69-78.
- Kısakürek, N. F. (2000). *Namık Kemal* (5. Baskı), Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, F. (2021). *Anayasal Düzen ve Namık Kemal*, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, (ss 429-447).
- Mardin, Ş. (2006). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (6. Baskı), (Ter: Mümtaz’er Türköne, Fahri Unan İrfan Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Y. (1974). *Namık Kemal’in Londra Yılları*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Nalcioğlu, B. U. (2013). *Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Namık Kemal, El hakkı ya’lu vela yu’la aleyh, *Hürriyet* 1. Sayı, 29 Haziran 1868
- Namık Kemal, *Hürriyet*, No: 4, 30 Rabiülevvel 1285/20 Temmuz 1868.
- Namık Kemal, Devlet-i Aliyye’yi Bulunduğu Hal-i Hatarnaktan Halasın Esbabı, *Hürriyet Gazetesi*, Sayı: 9, 24 Ağustos 1868.
- Namık Kemal, *Hürriyet*, No: 30, 5 Şevval 1285/18 Ocak 1869.
- Namık Kemal, *Hürriyet*, No: 50, 26 Safer 1286/7 Haziran 1869.
- Tansel, F. A. (1967). *Namık Kemal’in Mektupları*, Cilt 1: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Tansel, F. A. (1986). *Namık Kemal’in Hususi Mektupları*, IV. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Topal, A. E (2019). *Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi*, I ve II. Cilt, Vakıf Bank Kültür Yayınları, İstanbul.

- Kul E. (2014). *Makalat-ı Siyasiyye ve Edebiyye*, Birleşik Yayıncılık, Ankara.
- Aydoğdu, N. Y. ve Kara, İ. (2005). *Namık Kemal-Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2015). *Batılılaşma Yolunda* (4. Baskı), İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Özbay, C. (2014). *Dünyada ve Osmanlı’da Basının Tarihsel Gelişimi*, Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Özdemir, G. (2010). “Siyasi Bir Muhalif Olarak Namık Kemal,” *Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (II. Cilt), (Ed: Orhan Kemal Tavukçu, Ali Tilbe), (ss. 761-788), Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Özkan, K. ve Gökgöz, G. (2014). İmparatorluktan Ulus Devlete Geçiş Sürecinde Namık Kemal’in Düşünce Dünyası, *BELGİ*, Sayı: 8, Yaz 2014/II, (ss 1083-1107).
- Özön, M. N. (1997). *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Söğütlü, İ. (2010). “Namık Kemal’in Siyasi Fikirleri,” *Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, II. Cilt, (Ed: Orhan Kemal Tavukçu, Ali Tilbe), (ss.895-909), Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Şehsüvaroğlu, L. (2008). *Milliyetçilik ve Namık Kemal*, Elips Kitap, Ankara.
- Tansel, F. A. (2005). *Namık Kemal ve Abdülhak Hamid*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tokmakçoğlu, E. (2011). *Türk Basın Tarihi*, İsim Yayınları, Ankara.
- Topdemir, R. (2010). “Namık Kemal’in Eserlerinde Hürriyet ve Medeniyet Kavramları,” *Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (II. Cilt), (Ed: Orhan Kemal Tavukçu, Ali Tilbe), (ss. 1023-1027), Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Tuncer, H. (2012). *Namık Kemal Portresi*, Namık Kemal (Ed: Hüseyin Su, Abdurrahman Karadeniz), (ss. 17-24), Namık Kemal Üniversitesi Yayını, Tekirdağ.
- Uçman, A. (1988) *Namık Kemal Üzerine Bir Biyografi Denemesi*, Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal, (ss.219-228), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Umut, H. (2010). “Namık Kemal’in Siyasi Düşüncesinde Toplum Sözleşmesi Kuramının Yeri”, *Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (II. Cilt), (Ed: Orhan Kemal Tavukçu, Ali Tilbe), (ss.1083-1093), Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Yamaç (a), M. (2010). “Namık Kemal’in Siyasi Düşünceleri ve Etkisi”, *Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (II. Cilt), (Ed: Orhan Kemal Tavukçu, Ali Tilbe), (ss. 1135-1148), Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Yamaç (b), M. (2010). “İlk Siyasal Muhalefet Örneği “Yeni Osmanlılar” ve Namık Kemal”, *Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (II. Cilt), (Ed: Orhan Kemal Tavukçu, Ali Tilbe), (ss. 1149-1163), Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Yener, A. G. (2012). *Bir ‘Yeni Osmanlı’ Olarak Namık Kemal’in Reformcu Düşünceleri Üzerine Notlar*, (ss.49-56), Namık Kemal (Ed: Hüseyin Su, Abdurrahman Karadeniz), Namık Kemal Üniv, Yayını, Tekirdağ.
- Yılmaz, Y. (2015). *Türkiye’de Gazetecilik Mesleği*, Nobel Yayınları, Ankara.
- İnternet Kaynakları**
- Gözler, K. (2021). İlk Osmanlı Anayasası -1838 Sırp Knezliği Anayasası-

(<https://www.anayasa.gen.tr/turski-ustav.htm> - Er Tr: 18.10.2022).

Güz, N. (1999). Şinasi ve Namık Kemal'in Osmanlı Fikir ve Basın Hayatına Katkıları, https://www.academia.edu/39818484/%C5%9Einasi_ve_Nam%C4%B1k_Kemalin_Osmanlı%C4%B1_Fikir_ve_Bas%C4%B1n_Hayat%C4%B1na_Katkı%C4%B1lar%C4%B1, (Er Tr: 8.4.2023)

<https://www.siyerdersi.com/2018/04/12/adaletin-sembol-ismi-kadi-sureyh/>-, Er Tr. 20.10.2022.

<https://www.danistay.gov.tr/icerik/9>, (Er Tr: 20.10.2022).

Repucci, S. and Slipowitz A. (2022). Freedom in The World 2022, Freedom House https://freedomhouse.org/sites/default/files/202202/FIW_2022_PDF_Booklet_Digital_Final_Web.pdf, (Er. Tr: 4.10.2022).